

JERZY LODOWSKI

GRODZISKO Wczesnośredniowieczne w Strachowie, gm. Sobótka, woj. Wrocław

Grodzisko pod Strachowem położone jest na wschodnim skraju rozległej doliny rozciągającej się na północny wschód od masywu góry Słęży. Dolinę przecinają liczne strumienie, a jej środkiem płynie niewielka rzeka Czarna Woda. Całe to obniżenie o obszarze ok. 300 ha zajmują obecnie podmokłe łąki urozmaicone miejscami kępami drzew liściastych i roślinnością o charakterze łąkowym. W przeszłości był to zapewne obszar bardziej podmokły i często zalewany wezbranymi wodami rzeki przyjmującej wiele strumieni ze zboczy Masywu Słężańskiego¹.

Pozostałości dawnego grodu położone są na niewielkiej kępie (151 m n.p.m.) wśród równinnych łąk, w odległości 650 m na zachód od ostatnich zabudowań Strachowa i ok. 350 m na wschód od obecnego koryta Czarnej Wody (ryc. 1). W krajobrazie wyodrębniają się one czytelnie w postaci rozsuniętych wałów ziemnych wysokich miejscami maksymalnie do 1,8 m, tworzących w przybliżeniu pierścien o średnicy 75 m (zewnątrzne granice rozsypiska wału). Wały najokazalej zachowały się od strony północnej i wschodniej, gdzie szerokość ich u podstawy sięga 25 m, a wysokość dochodzi do 1,8 m. Grodzisko okalała fosa, której pozostałości w postaci niewielkiego zagłębienia czytelne są do chwili obecnej prawie na całym obwodzie (ryc. 2).

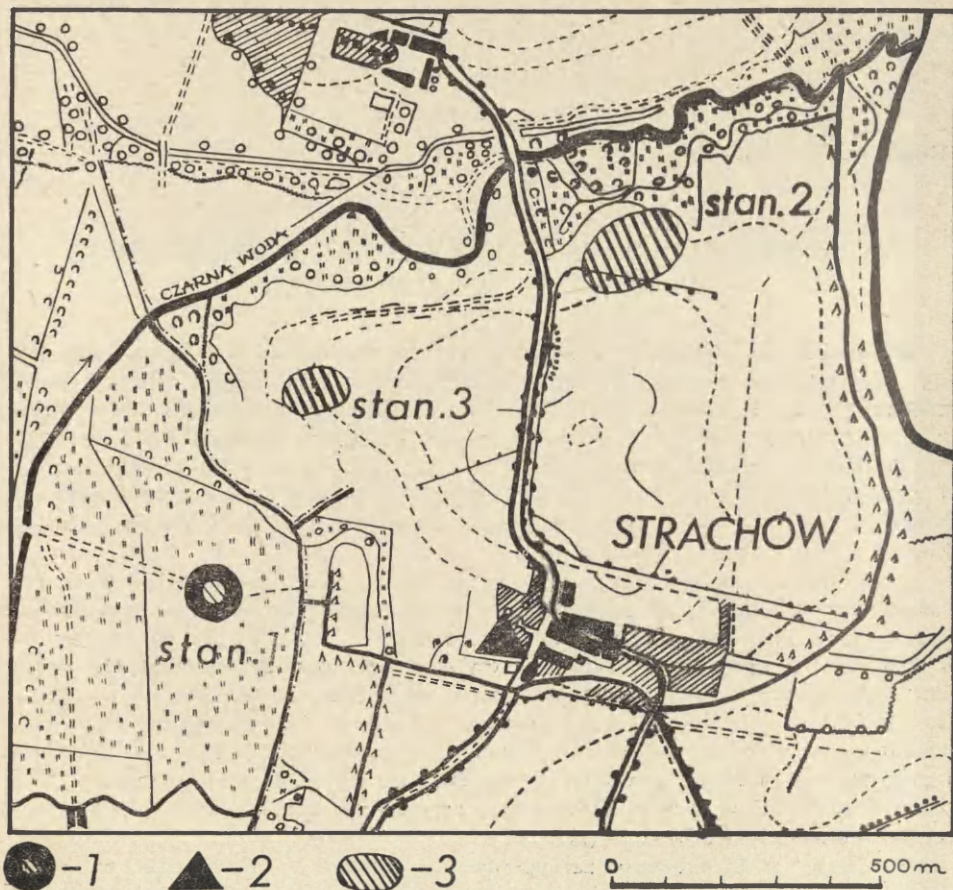
Grodzisko w Strachowie zarejestrowane zostało w literaturze w końcu XIX w. przez O. Vuga pod miejscowością Rogów Sobócki². Z lat międzywojennych posiadamy lakoniczne wzmianki donoszące o znajdowaniu na nim materiału wczesnośredniowiecznego. Ujęte zostało ono również w rejestrze grodzisk śląskich przez M. Hellmicha³. Pierwsze prace wykopaliskowe na tym obiekcie wszczęto jednak dopiero w 1951 r. z ramienia Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego, kontynuując je w niewielkim zakresie w 1956 r.⁴ W sumie zdołano wówczas zbadać do calca nawarstwienia kulturowe na przestrzeni ok. 70 m². Wykopem o szerokości 2 m przecięto całą szerokość wału na linii północ—południe oraz część majdanu przylegająca do wału. Stratygrafia nawarstwień w wykopie przedstawiała się następująco. Na majdanie wystąpiła warstwa ciemnoszarego humusu o grubości dochodzącej miejscami do 30 cm, nierówna w styku z calcem, o stopniowo zanikającym ciemnym zabarwieniu. U pod-

¹ Różnica poziomów między doliną, w której położone jest grodzisko, a masywem góry Słęży na przestrzeni zaledwie kilku kilometrów wynosi 500 m. W związku z tym Czarna Woda, zbierająca liczne ciekły z masywu, często występowała z brzegów zalewając całą dolinę. Dzieje się tak niekiedy i obecnie, mimo regulacji i wyjątkowo silnych obwałowań Czarnej Wody i Sulistrowickiego Potoku.

² O. Vug, *Schlesische Heidenschanzen ihre Erbauer und die Handelsstrassen der Alten*, Grodków 1890, s. 117.

³ „Altschlesische Blätter”, 1927, s. 91; M. Hellmich, *Schlesische Wehranlagen*, „Altschlesien”, t. 3:1930, s. 41, poz. 77.

⁴ W. Hołubowicz, *Z badań nad ceramiką grodziska w Strachowie*, „Archeologia Śląska”, t. 1:1957, s. 173-184.



Ryc. 1. Szkic sytuacyjny stanowisk w okolicy Strachowa, woj. Wrocław:

1 — grodzisko wczesnośredniowieczne; 2 — grodzisko średniowieczne; 3 — stanowiska wielokulturowe: stan. 2 — kultura ceramiki klętej, kultura pucharów lejkowatych, kultura pucharów dzwonowatych, kultura ceramiki łużyckiej, kultura przeworska oraz znaleziska z VIII—IX w. n.e.; stan. 3 — osada neolityczna, chronologicznie bliżej nie określona

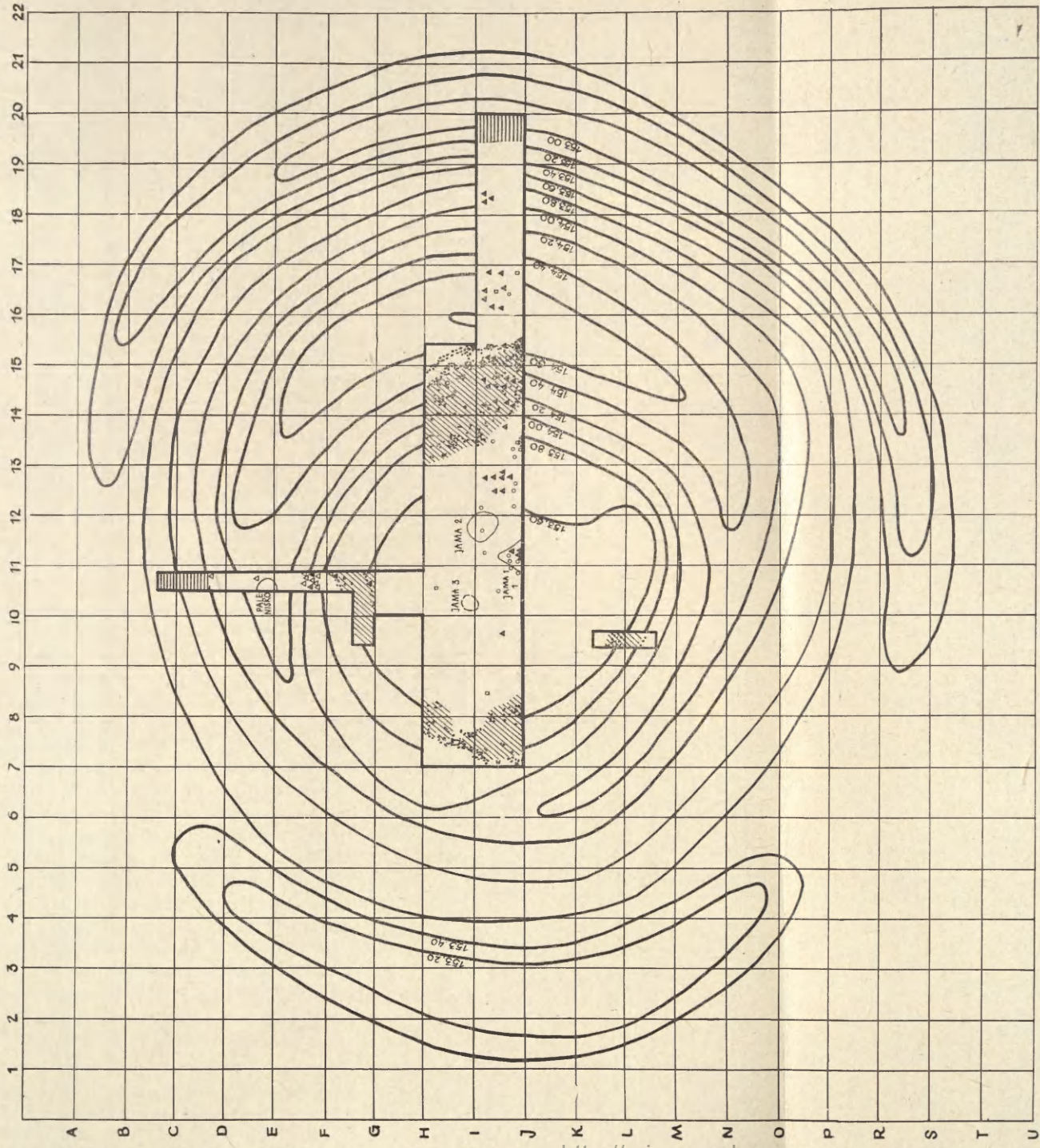
Situation plan of sites in the environs of Strachów, province of Wrocław:

1 — early medieval earthwork; 2 — medieval earthwork; 3 — multicultural sites: site 2 — Stroke-ornamented Ware culture, Bell Beaker culture, Lusatian culture, Przeworsk culture and finds of the 8th-9th centuries AD; site 3 — Neolithic settlement of undetermined chronology

Rys. I. Tołkin

stawy wału pod jego rozsypiskiem, na szerokości 4-5 m zachowała się warstwa humusu zabarwiona na intensywnie ciemny kolor o grubości dochodzącej do 1 m. Zawierała ona dużą domieszkę spalenizny, szczególnie w partiach przydennych leżących bezpośrednio na calcu. Natomiast pod wałem wystąpiła cienka warstwa próchnicy pierwotnej, poprzedzająca budowę konstrukcji wału. Rozsypisko wału w przekroju dokonany w 1951 i 1956 r. przedstawiało się jako warstwa o dość jednolitym zabarwieniu żółtoszarawym, składająca się głównie z piasku przemieszanego z iłem. Struktura warstwy miała celowe cechy nasypu. Po zewnętrznej stronie wału zarysowały się wyraźne ślady fosy głębokiej do ok. 1 m. Żadnych śladów szczegółów konstrukcji drewnianej zarówno wewnątrz usypiska wa-

0 5 10 15 20 m



1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22

Ryc. 2. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Plan stanowiska:

- 1 — warstwa II; 2 — fosa; 3 — rozmieszczenie wyrobów krzemianych; 4 — rozmieszczenie narzędzi kamiennych;
- 5 — rozmieszczenie ceramiki kultury pucharów lejkowatych; 6 — rozmieszczenie ceramiki kultury lużyckiej;
- 7 — kamienie

Plan of the site:

- 1 — layer II; 2 — moat; 3 — distribution of flint artifacts; 4 — distribution of stone tools; 5 — distribution of TRB pottery; 6 — distribution of Lusatian pottery; 7 stones

Rys. I. Tokkin

łu, jak i w fosie nie stwierdzono. Natomiast od wewnętrznej strony wału, tuż nad calcem wystąpiło kilkadziesiąt dużych (maksymalnie do 30×50 cm), nieregularnie rozmieszczonych gładów.

Pod wałem, mniej więcej w jego środkowej części (dz. 11/E), na poziomie próchnicy pierwotnej odsłonięto resztki paleniska o średnicy ok. 1 m. W warstwie węgla i popiołu wystąpiły 2 przeszliki oraz kilka fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych⁵.

Nawarstwienia zbadane w 1951 i 1956 r. zawierały materiał archeologiczny z różnych epok. Pod wałem w próchnicy pierwotnej znalazło się kilkanaście dużych fragmentów naczyń kultury łużyckiej, które datowano na okres halsztacki⁶. Zasadniczą zawartością kulturową zbadanych nawarstwień był jednak materiał z okresu wczesnośredniowiecznego w postaci ceramiki, kilku przeszlików glinianych, osełek kamiennych, paru przedmiotów żelaznych silnie skorodowanych, grud żelaza i kości zwierzęcych. Wystąpił on przede wszystkim w nieckowato zagłębionej warstwie przepalonego humusu w bliskim sąsiedztwie wewnętrznego lica wału. Znaleziona ceramika pozwala ustalić wstępnie chronologię grodziska na VIII-IX w.⁷ Datowanie powyższe nie zostało jednak w pełni zaakceptowane⁸.

W początkach lat siedemdziesiątych Zakład Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu, dążąc do rozpoznania osadnictwa w mikroregionie Masywu Ślęży, podjął w tym rejonie szersze prace archeologiczne na kilku stanowiskach. W 1973 r. wznowione zostały również badania wykopaliskowe grodziska w Strachowie, które zakończono w roku następnym⁹.

Zasadniczym celem dalszych prac było: przebadanie jak największej przestrzeni wnętrza grodziska, rozpoznanie konstrukcji urządzeń obronnych, ustalenie relacji nawarstwień osadniczych wnętrza grodu do jego umocnień oraz pozyskanie większej ilości ruchomego materiału kulturowego, co z kolei mogłoby dać podstawę do bliższego określenia funkcji i chronologii obiektu. Do zrealizowania powyższych zadań założono wykop przecinający całe wnętrze oraz rozsypisko wału grodziska po linii wschód—zachód. Powierzchnia wykopu wynosiła 545 m². Ponadto w południowo-wschodniej części obiektu wykonano niewielki sondaż uzupełniający o powierzchni 6 m². W sumie podczas wszystkich sezonów badawczych, tj. w l. 1951, 1956 i 1973-1974, grodzisko przebadane zostało na przestrzeni 628 m², przy czym rozsypisko wału przecięto na całej szerokości w dwóch miejscach (ryc. 2). Wszystkie wykopy wyeksplorowano do calca.

Stratygrafia nawarstwień kulturowych przebadanych części grodziska w latach 1973-1974 nawiązywała do układu zaobserwowanego w toku prac wcześniejszych. Na majdanie wystąpiła bezpośrednio pod darnią warstwa ciemnoszarego humusu o grubości 25-30 cm. Oznaczono ją jako warstwę I. Zawierała ona nieliczny przemieszany materiał kulturowy z młodszego kamienia oraz wczesnego i późnego średniowiecza. W przeważającej części zbadanego arealu wnętrza grodziska pod warstwą I wystąpił calc w postaci żółtobrunatnego łu przemieszanego z piaskiem. Jedynie przy wewnętrznym licy wału, zarówno od strony wschodniej (dz. 8-9/I-J), jak i zachodniej (dz. 15/I-J), wystąpiły nieckowate zagłębienia w calcu o szerokości od 5 do 6 m, zagłębione maksymalnie do 0,7 m (ryc. 8 i 9).

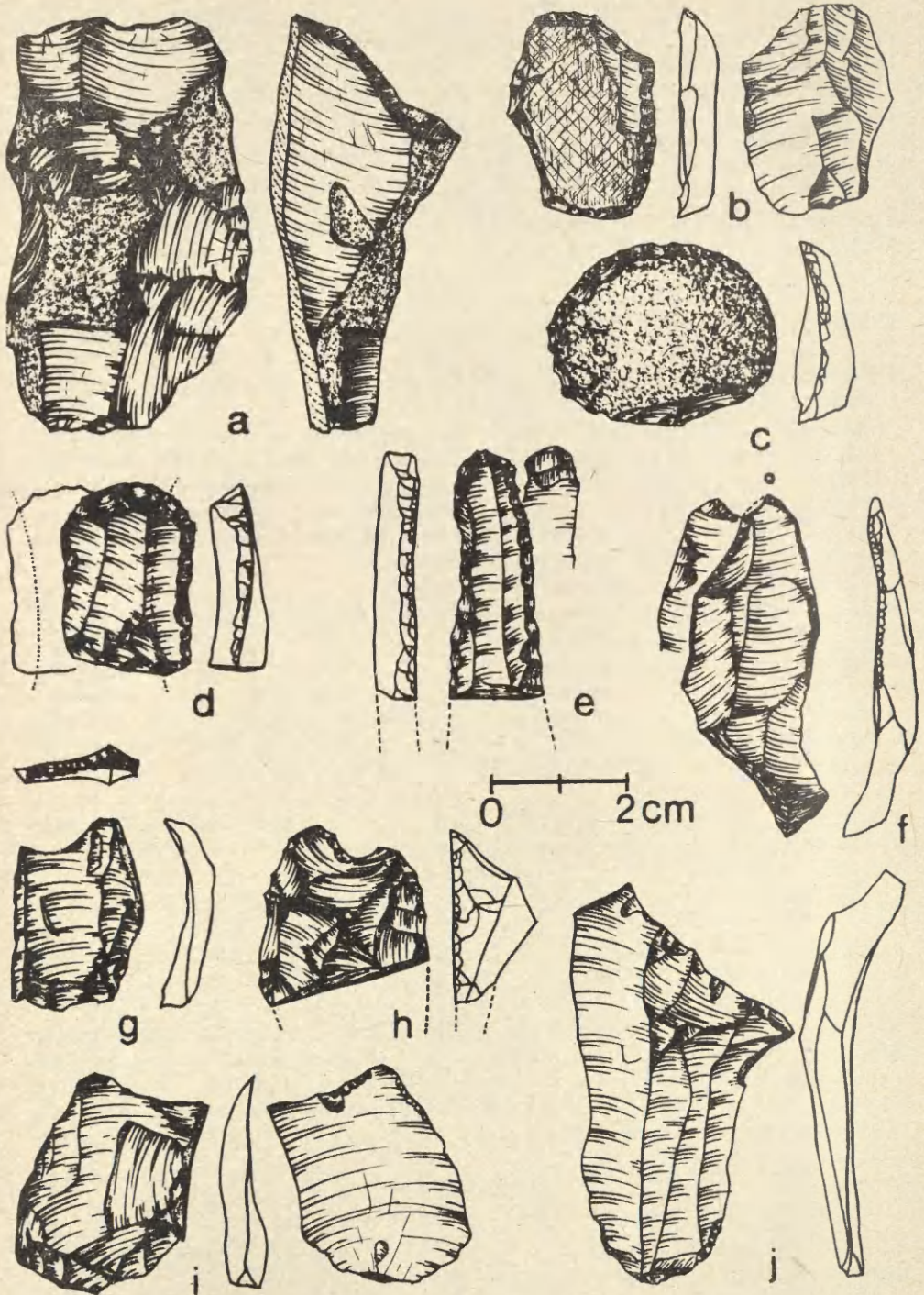
⁵ *Op. cit.*, s. 179.

⁶ *Op. cit.*, s. 178.

⁷ *Op. cit.*, s. 183.

⁸ Por. Z. Hilczerońska, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967, s. 132.

⁹ J. Łodowski, *Wstępne sprawozdanie z badań grodziska wczesnośredniowiecznego w Strachowie, pow. wrocławski*, w 1973 r., „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 16:1974, s. 49-53; tenże, *Sprawozdanie z badań grodziska wczesnośredniowiecznego w Strachowie (stan. 1), pow. wrocławski*, w 1974 r., tamże, t. 17:1975, s. 70-74.



Ryc. 3. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Wyroby krzemienne:

a — zaczątkowy rdzeń jednopiętowy z zaprawioną piętą i zaprawą boków; b — łuszczeń z drapacza odłupkowego zdwojonego z retuszem boków; c — drapacz podkrążkowy z od-

Były one wypełnione ciemnoszarą, miejscami prawie czarną próchnicą przemieszoną, zwłaszcza w partiach przydennych, z dużą ilością spalonych szczątków organicznych. Wypełniska zagłębień oznaczono jako warstwę II. W obrębie jej wystąpiła spora ilość ruchomego materiału kulturowego w postaci ceramiki, kości zwierzęcych, grudek żużla oraz polepy. Sporadycznie trafiały się w niej również przęśliki gliniane, szydła kościane oraz silnie skorodowane przedmioty żelazne, w tym fragmenty noży. W zasypisku zagłębienia, w granicach dz. 14-15/I-J, znaleziono nadto dobrze zachowany tygielek gliniany (ryc. 14) oraz kamień żarnowy wykonany z granitu ślezańskiego. Trafiały się tu także dość licznie całe i połupane kamienie noszące ślady silnego przepalenia.

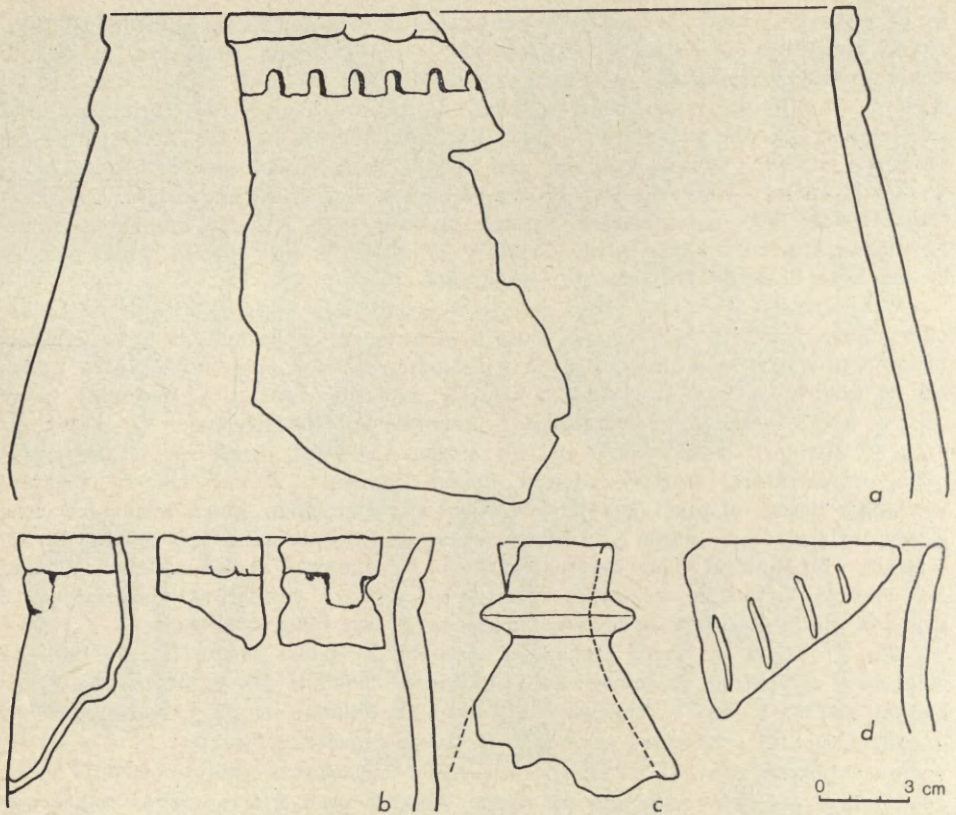
W granicach wykopu, mniej więcej w środkowej części kotlinki grodziska, odkryto trzy obiekty nieruchome. Dwa z nich w rzucie poziomym były w przybliżeniu prostokątne o zaokrąglonych narożach (rozmiary jamy nr 1, która znalazła się tylko częściowo w granicach wykopu, wynosiły 1,8×2,4 m, natomiast jamy nr 2 — 2×2,2 m), w calec zagłębiały się kociołkowato do głębokości 1,1 m. Wypełniała je ciemnoszara, miejscami prawie czarna próchnica, przesycona silnie spalenizną, wśród której trafiały się dość licznie kamienie. W zasypiskach obiektów wystąpiły liczne ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych, kości zwierzęce oraz gruzy żużla i polepy. Jama nr 3 w rzucie poziomym była natomiast owalna o rozmiarach 1×1,2 m, w calec zaś zagłębiała się nieckowato do 0,4 m. W zasypisku jej odkryto wyłącznie ceramikę neolityczną kultury pucharów lejkowatych, 2 przęśliki gliniane, fragment toporka kamiennego oraz kilka krzemieni.

Wał grodziska w partii zachodniej, przebadany przez nas w l. 1973-1974, na całej swej szerokości do samego calca posiadał, podobnie jak w przekopie wykonanym w 1951 i 1956 r., typowe cechy nasypu. Składał się on z warstwy ziemi o dość jednolitej strukturze zawierającej sporą domieszkę piasku i ilku o zabarwieniu żółtoszarawym. U podstawy rozsypiska widoczne są ślady licowania wału, dość dobrze czytelne zwłaszcza od strony wewnętrznej. Był to rodzaj muru wykonany z głazów gabrowych różnej wielkości (część kamieni posiadała rozmiary w granicach 40×50 cm), stwierdzony na długości prawie 11 m. W niektórych partiach lica układ kamieni w pionie zachował się w trzech poziomach na wysokość dochodzącą do 0,7 m. Występowanie dużej ilości kamieni obsuniętych do wnętrza majdanu, zwłaszcza w dz. 14/I-J, sugeruje, że pierwotna jego wysokość była znacznie wyższa. Resztki wewnętrznego lica kamiennego w postaci rozsuniętych głazów wystąpiły także w trzech innych partiach wału na działkach 8/I-J, 11/G i 10/L-M (ryc. 2 i 8). W zewnętrznej stronie rozsypiska, w zachodnim przecięciu wału stwierdzono natomiast zwały gliny na szerokości ok. 2,8 m, zachowane do wysokości ok. 0,7 m. Jest bardzo prawdopodobne, że glina ta pochodzić może

łupka korowego; *d* — drapacz odłupkowy symetrycznie zakolony z retuszem boków i wświetleniem jednego boku (sierpak?); *e* — fragment pazura z silnie zgładzonym końcem kolca (ślady zużycia); *f* — półtyłczak wiórowy z nieco uszkodzonym wierzchołkiem; *g* — obłącznik z odłupka minimalnie korowego; *h* — fragment obłącznika; *i* — odłupek retuszowany na stronę dolną; *j* — odłupek retuszowany. (Określenie krzemieni i rysunki wg J. Burdukiewicza)

Flint artifacts:

a — initial single platform core with prepared platform and faces, *b* — splintered piece from a double end-scrapers on flake with retouched edges; *c* — semi-round end-scrapers on cortex flake; *d* — simple end-scrapers on a flake with retouched sides and lustre on one edge (a sickle?); *e* — fragment of a perforator with much used point; *f* — backed bladelet with slightly damaged apex; *g* — „encoche” on a secondary flake; *h* — fragment of an „encoche”; *i* — flake retouched on the ventral side; *j* — retouched flake



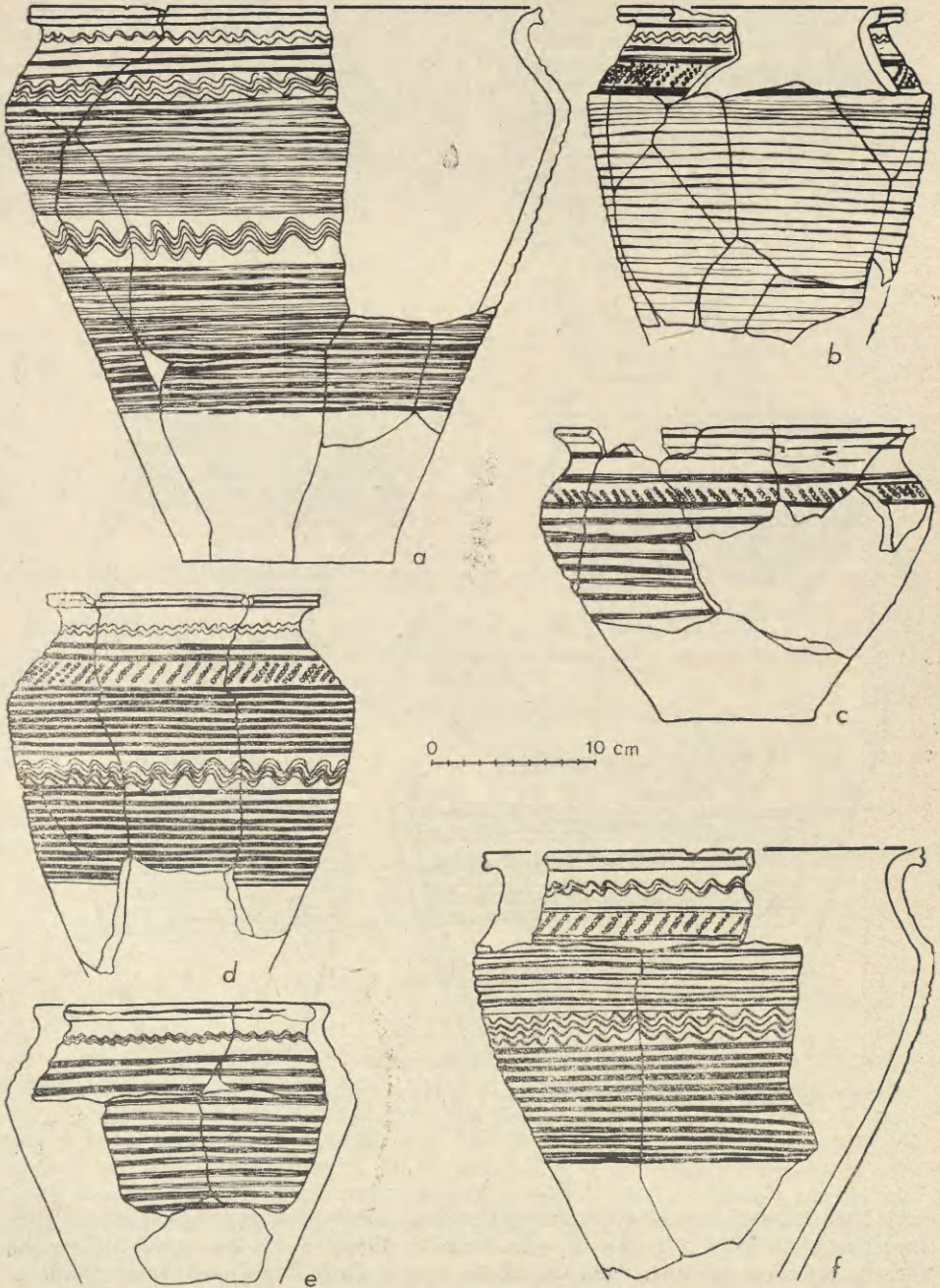
Ryc. 4. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Ceramika z jamy nr 3
Pottery from pit 3

Rys. L. Mazurkiewicz

z zewnętrznego licowania wału. Mimo starannych poszukiwań nie odkryto w wale żadnych śladów konstrukcji drewnianych. W nasypie ziemnym przy zewnętrznej stronie wystąpiły jedynie w kilku miejscach niewielkie soczewki spalenizny. Pod usypiskiem wału znaleziono miejscami warstwę próchnicy pierwotnej o grubości kilkunastu centymetrów (ryc. 8).

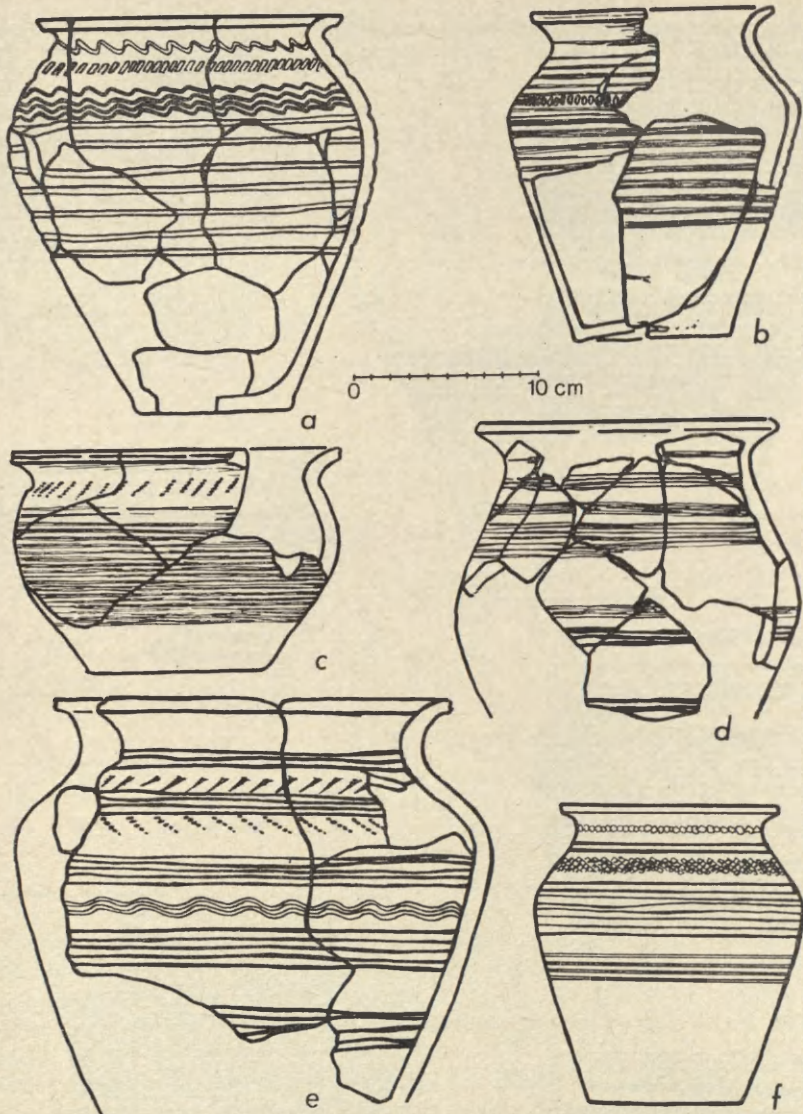
Nawarstwienia kulturowe przebadanej części w Strachowie zawierały materiał kulturowy pochodzący z różnych epok i okresów począwszy od neolitu aż po późne średniowiecze. Najstarsze zabytki z młodszej epoki kamienia reprezentują kulturę pucharów lejkowatych. W większości zostały one znalezione na wtórnym złożu, tj. w usypisku wału, w warstwie I oraz w niektórych zasypiskach obiektów wczesnośredniowiecznych. Materiał ten reprezentowany jest przez drobne ułamki naczyń, kilka uszkodzonych toporków kamiennych oraz kilkadziesiąt przedmiotów krzemiennych, w tym narzędzia, półsurowiec i pozostałości produkcyjne (ryc. 3). W granicach wykopu na dz. 11/I-J odkryto również na poziomie calca jamę o wymiarach 1,1×1,2 m, zagłębioną nieckowato do 0,4 m, zawierającą wyłącznie materiał kultury pucharów lejkowatych. Wystąpiły w niej fragmenty naczyń, część kamiennego toporka; dwa przęśliki gliniane oraz kilka krzemieni.

Wśród ceramiki wyróżniono m.in.: fragment dużego naczynia workowatego z pogrubioną szeroką listwą przy krawędzi, zdobioną u dołu ornamentem arkadkowym; fragment brzegu pucharka lejkowatego zdobionego głębokimi nacięciami;



Ryc. 5. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Ceramika z warstwy II
Pottery from layer II

Rys. I. Tołkin

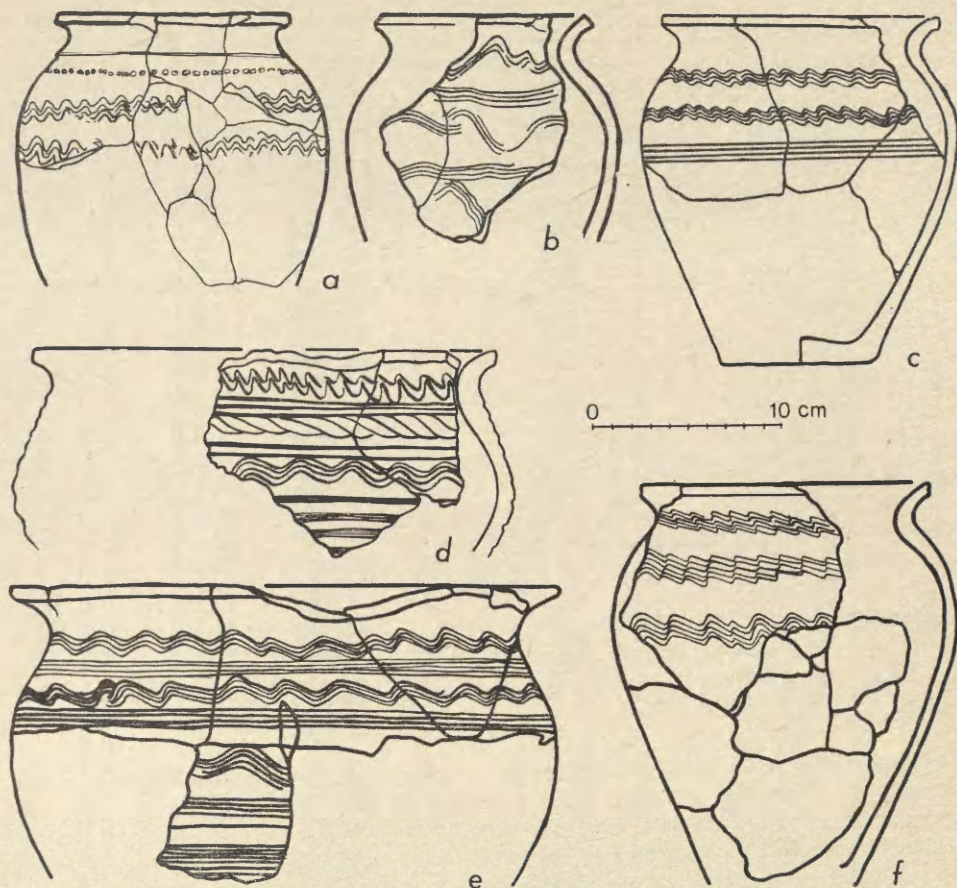


Ryc. 6. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Ceramika z warstwy II
Pottery from layer II

Rys. I. Tołkin

część niewielkiego naczynia zdobionego niestarannie wykonanymi dołeczkami palcowo-paznokciowymi i guzkami oraz flaszę z kryzą z krótką lejkowatą szyjką (ryc. 4). Naczynia cienkościenne wykonane były z gliny silnie schudzonej domieszką tłucznia mineralnego, natomiast grubościenne także ceramicznego. Ogólnie możemy stwierdzić, że cały zespół ceramiczny z jamy reprezentuje młodszą fazę południowej grupy kultury pucharów lejkowatych.

Późniejsze, bardzo nikiłe zresztą, ślady osadnictwa związane są z kulturą łużycką. Odkryto je w warstwie próchnicy pierwotnej pod wałem na dz. 11/F. Na przestrzeni ok. 1 m² znaleziono tu 12 fragmentów z kilku dużych naczyń zasobo-



Ryc. 7. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Ceramika:
a-c, e, f — warstwa II; d — jama 2

Pottery:

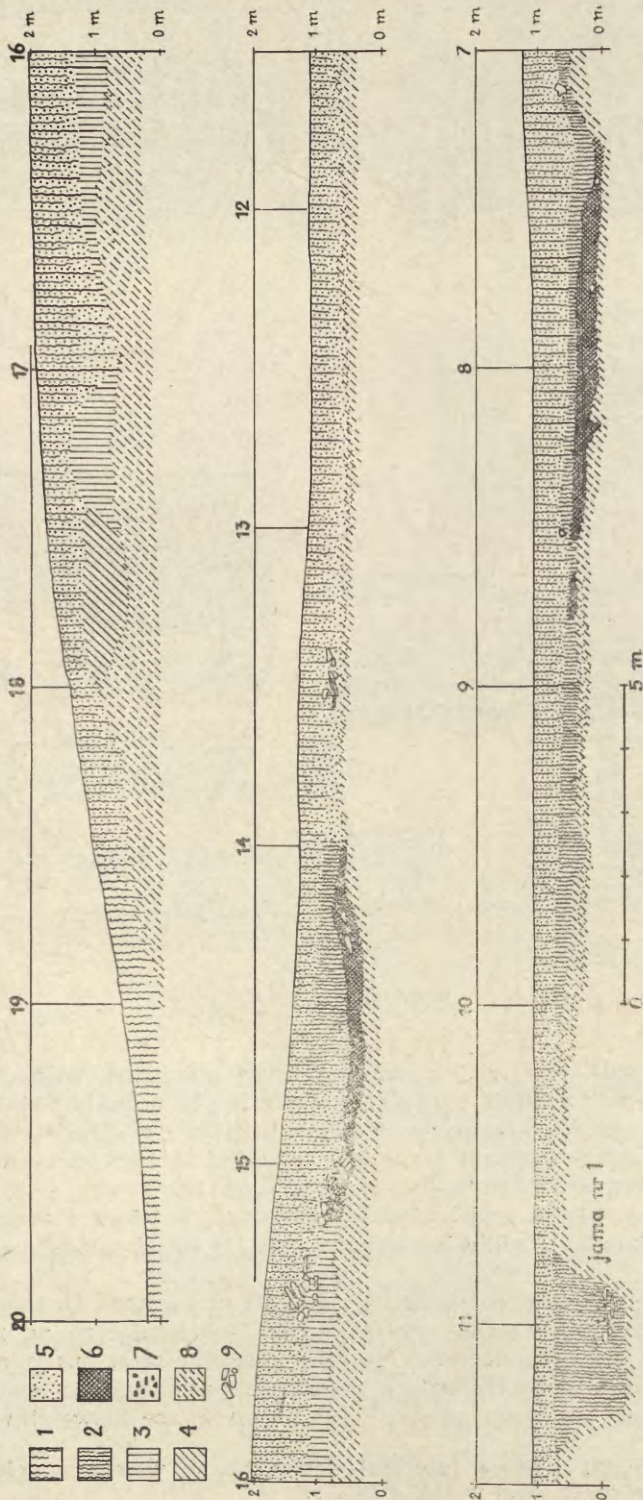
a-c, e, f — layer II; d — pit 2

Rys. I. Tołkin

wych zdobionych u podstawy szyjki karbowaną listwą plastyczną, pochodzących najpewniej z okresu halsztackiego. Ceramikę kultury łużyckiej znajdowano również sporadycznie w obrębie warstwy I wewnątrz kotłinki grodziska¹⁰. W warstwie tej znaleziono nadto: fragment bransolety celtyckiej ze szkła ciemnoniebieskiego z wtopioną białą nitką falistą (typ 8/b wg T. H. Haevernick — ryc. 10), piękny okaz trójkątnej kłódki średniowiecznej wykonanej z żelaza i brązu, kęs żelaza, być może półfabrykat radlicy lub toporka (ryc. 11) oraz fragment naczynia szklanego (ryc. 12).

Najlichnieszy ruchomy materiał kulturowy odkryto w warstwie II, która jest pozostałością po spalonej zabudowie wnętrza grodu funkcjonującego w okresie wczesnośredniowiecznym. Nawarstwienia kulturowe oznaczone przez nas jako warstwa II stanowiły wypełnisko nieckowatego zagłębienia przebiegającego dookoła przy wewnętrznym licu wału pasmem szerokości 5-6 m. Są one niewątpliwie po-

¹⁰ Większość ceramiki kultury łużyckiej znaleziono w warstwie próchnicy pierwotnej w wykopie dokonanym w 1951 i 1952 r.



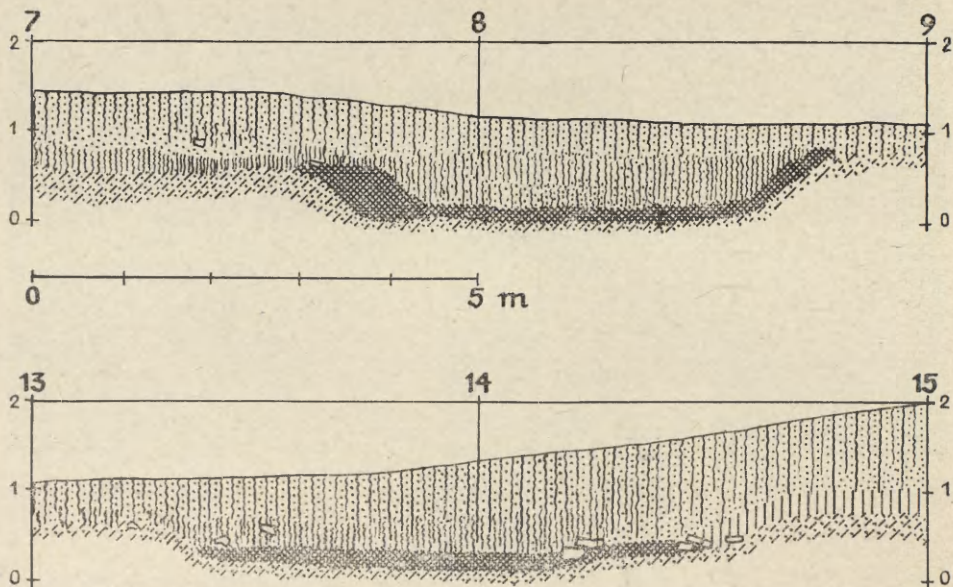
Ryc. 8. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Profil wykopu po linii J:

1 — humus; 2 — próchnica barwy ciemnoszarej z niewielką domieszką spalinizny; 3 — warstwa próchnicy pierwotnej pod walem; 4 — glina; 5 — piasek; 6 — próchnica z dużą zawartością spalinizny (warstwa II); 7 — szczątki spalonego drewna; 8 — II; 9 — kamienie

Profile of the excavation trench along line J:

1 — humus; 2 — dark-grey humus with a small admixture of burnt matter; 3 — layer of primary humus under the rampart; 4 — clay; 5 — sand; 6 — humus with large amount of burnt matter (layer II); 7 — remains of burnt timber; 8 — loam; 9 — stones

Rys. I. Tołkin



Ryc. 9. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Profil wykopu po linii H na działkach 7-9 i 13-15

Profile of the excavation trench along line H in sections 7-9 and 13-15

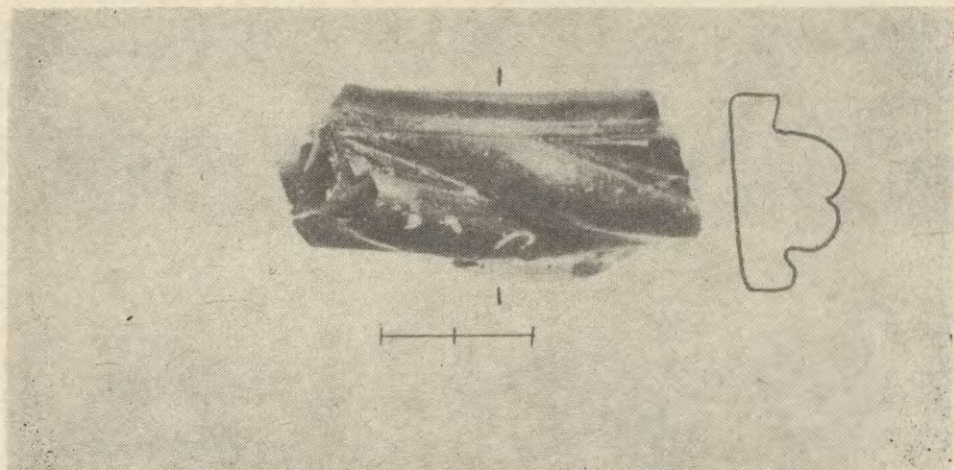
Rys. I. Tolkin

zostałaścią po zabudowie wnętrza grodu, które uległo pożarowi. Ślady zabudowy uchwycone zostały w czterech przeciwnych punktach na działkach 8-9/I-J; 10/L-M; 10-11/G oraz 14-15/I-J (ryc. 2). Przeważająca ilość zabytków w postaci ceramiki, kości zwierzęcych, grud żużla, wyrobów kościanych i żelaznych wystąpiła w przydennych partiach warstwy II, składającej się z intensywnie czarnej, silnie sprasowanej spalenizny z domieszką próchnicy.

Z zabytków ruchomych ze Strachowa najliczniej reprezentowana jest ceramika. Ogółem w trakcie wszystkich sezonów badawczych znaleziono ok. 5300 fragmentów, z tego większość (ok. 4500) wydobyto z warstwy II oraz jamy 1 i 2. Wśród ułamków wyróżniono 580 fragmentów z przykrawędnych partii naczyń oraz 272 dna. Kilkanaście form udało się także zrekonstruować prawie w całości (ryc. 5-7).

Ceramika strachowska z warstwy II pod względem morfologicznym i technologicznym reprezentuje dość jednorodny materiał wykonany za pomocą koła garncarskiego. W tworzywie skorup widoczna jest z reguły duża domieszka schudzająca w postaci piasku lub tłucznia. Ścianki naczyń w większości są grubościenna, przełomy wielobarwne, powierzchnie zaś ciemnoszare, siwe i żółtokremowe. Noszą one ślady silnego, lecz niestarannego obtaczania zarówno po stronie zewnętrznej, jak i wewnętrznej, widoczne na 1/2 lub nawet 2/3 powierzchni naczynia. Pod względem wielkości i formy są to naczynia nieco zróżnicowane, niemniej jednak dominują wśród nich zdecydowanie garnki o brzuscu dwustożkowatym z załomem na wysokości 2/3 lub 2/5, o pojemności w granicach 2-3 litrów. Dna naczyń większości były płaskie, sporadycznie lekko wklęsłe, często ze śladami podsypki piasku lub odcinane sznurkiem od tarczy koła garncarskiego. Znaki garncarskie w postaci łamanego krzyża „swastyki” stwierdzono jedynie na 3 egzemplarzach.

Najbardziej jednak charakterystyczną cechą ceramiki strachowskiej jest jej bogate i urozmaicone zdobnictwo występujące prawie na każdym większym frag-



Ryc. 10. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Fragmenty bransolety szklanej z warstwy I

Fragments of a glass bracelet from layer I

Fot. A. Szczodrak

mencie z górnych partii naczyń. Najczęściej powtarzającym się motywem jest pojedyncza lub wielokrotna linia falista, głęboko ryta, rzędy rozmaitych dołków, grzebykowych nakłuć, dookólnych spiralnych rowków lub słabo zaznaczonych listw plastycznych. Motywy zestawione są w różne kombinacje, najczęściej rozmieszczone na przemian, strefowo (ryc. 5-7).

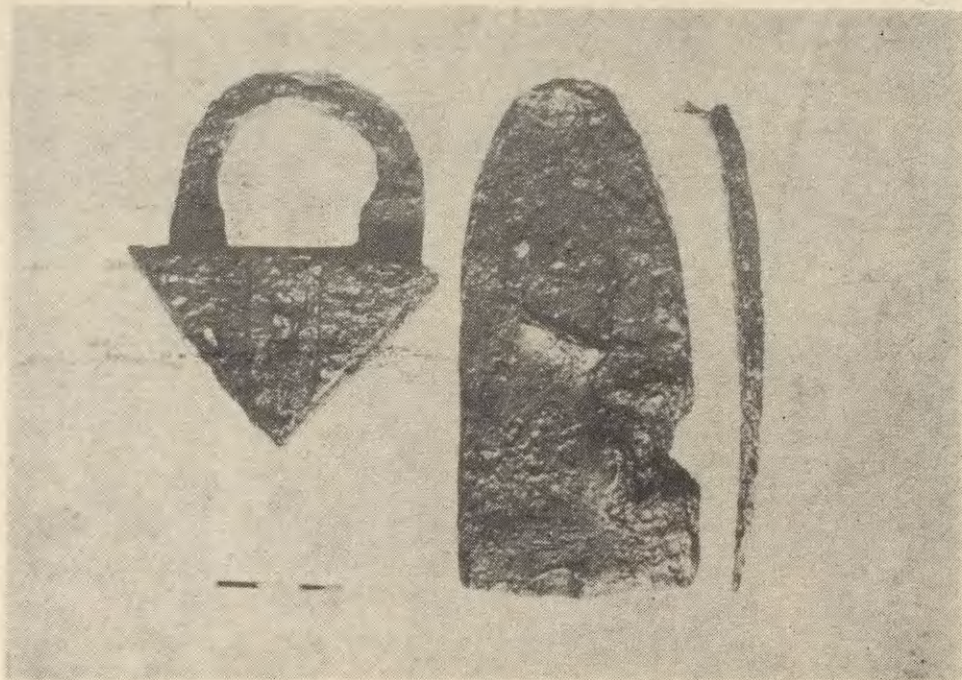
W ogólnej masie ceramiki z warstwy II oraz jamy 1 i 2 udało się wyodrębnić zaledwie kilka form odbiegających swoim kształtem, a przede wszystkim techniką wykonania, od naczyń wyżej opisanych. Są to garnki jajowate noszące słabo czytelne ślady przykrawędniego obtaczania, zdobione pasmem linii falistych (ryc. 7 a-c, f). Na jednym z nich zachował się owalny odcisk osi koła zalepiony częściowo kawałkiem gliny.

W warstwie próchnicy pierwotnej pod wałem znaleziono również kilkadziesiąt ułamków z naczyń wczesnośredniowiecznych. Niestety, są to fragmenty bardzo drobne, nie pozwalające na rekonstrukcję form. Możemy jedynie ogólnie stwierdzić, że większość pochodzi również z naczyń silnie formująco otaczanych, noszących podobne cechy jak zdecydowana większość ceramiki warstwy II oraz jamy 1 i 2.

W promieniu kilkunastu kilometrów od Strachowa rozpoznano już kilka stanowisk datowanych na starsze i młodsze fazy okresu wczesnośredniowiecznego. Na żadnym z nich nie stwierdzono jednak ceramiki w typie strachowskim. Najbliższy terytorialnie materiał w większej ilości o podobnym charakterze znany mi jest z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu oraz Legnicy z warstw datowanych na koniec X i początek XI w.¹¹ Z szerzej przebadanych grodzisk datowanych na ten okres przytoczyć możemy bardzo zbliżony zespół ceramiki z Kaszowa pod Miliczem¹². Szereg dalszych analogii przytoczyć możemy z terenu południowej Wiel-

¹¹ Z materiałem z tych stanowisk zgromadzonym obecnie w Muzeum Archeologicznym we Wrocławiu oraz Instytucie Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej mogłem się zapoznać dzięki uprzejmości doc. dr. hab. J. Kazmierczyka oraz mgr. Cz. Lasoty.

¹² W. Dziędużycki, *Ceramika z wczesnośredniowiecznego Kaszowa w pow. milickim*, APolski, t. 17:1972, s. 391-444.



Ryc. 11. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Zabytki żelazne z warstwy I
Iron objects from layer I

Fot. A. Szczodrak

kopolski z grupy stanowisk datowanych na fazę D, której ramy chronologiczne na tym terenie dość przekonywająco oznaczone zostały na czas od około połowy X do połowy XI w.¹³

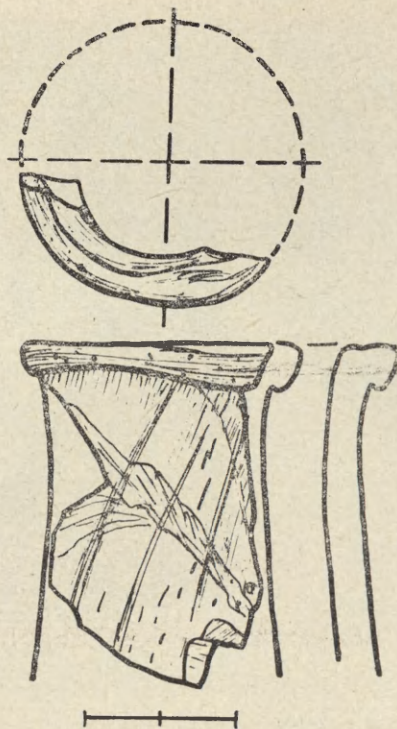
W świetle powyższych danych nie popełnimy chyba, sądząc, większego błędu, jeśli moment pobudowania i funkcjonowania grodziska w Strachowie oznaczymy na 2 połowę X lub przełom X/XI w. Trudno w chwili obecnej uściślić tę chronologię. W każdym razie wydaje się, że gród funkcjonował niezbyt długo, po czym uległ pożarowi i nie został już odbudowany.

Podsumowując najważniejsze wyniki badań w Strachowie na stan. 1 możemy je ująć w skrócie następująco:

1. Niewielkie naturalne wzniesienie położone w rozległej, kilkusethektarowej dolinie Czarnej Wody zajęte zostało pod osadnictwo w młodszej epoce kamiennej. Osiedliła się tu ludność z kręgu południowej grupy kultury pucharów lejkowatych, w jej młodszej fazie.

2. W okresie halsztackim wzniesienie zajęte zostaje z kolei przez ludność kultury łużyckiej. Osadnictwo to miało jednak najpewniej charakter krótkotrwałej penetracji. Zdają się na to wskazywać zarówno znikoma ilość zabytków z tego czasu, jak i brak obiektów nieruchomych. Możliwe, że na wspomnianej kępie zatrzymywała się okresowo także ludność w późniejszych okresach, jakkolwiek, z wyjątkiem fragmentu bransolety celtyckiej, nie znaleziono tu żadnych innych zabytków pochodzących z czasu między okresem halsztackim a wczesnośredniowiecznym.

¹³ HilczeroŹna, *op. cit.*, s. 123-139.



Ryc. 12. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Fragment naczynia szklanego z warstwy I

Fragment of a glass vessel from layer I

Rys. M. Dekówna

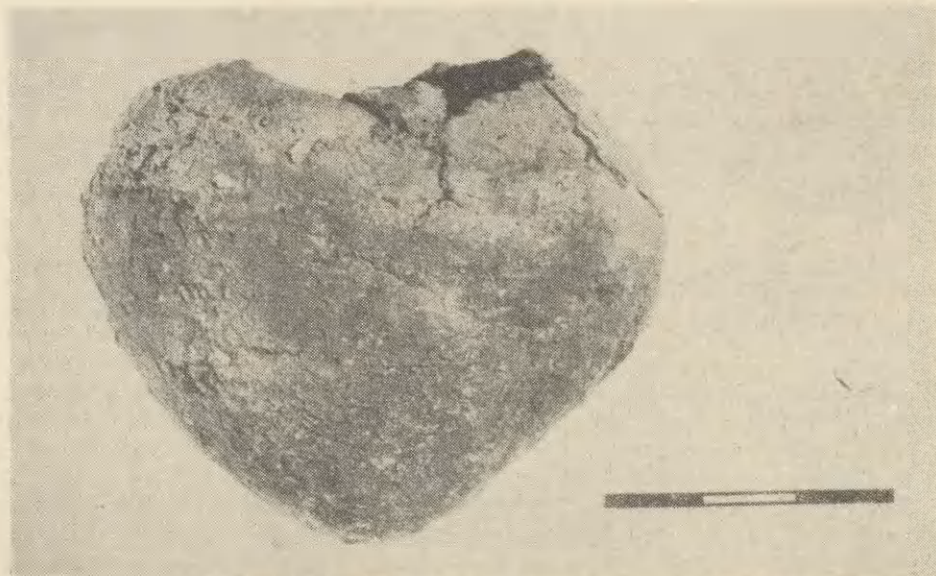
3. Ponowne czytelne ślady osadnictwa stwierdzamy na kępie dopiero w okresie wczesnośredniowiecznym. Stratygraficznie podzielić je możemy na dwie fazy. Pozostałością pierwszej fazy jest uchwycona pod wałem warstwa kulturowa o grubości 20-30 cm, zawierająca m.in. nieliczny materiał wczesnośredniowieczny. Z ewentualną zabudową naziemną w tej fazie może się wiązać palenisko odkryte na dz. 11/E pod usypiskiem wału. W chwili obecnej trudno określić intensywność osadnictwa wczesnośredniowiecznego na kępie przed powstaniem grodu, bowiem jego ślady zniszczone zostały w trakcie budowy urządzeń obronnych. Biorąc pod uwagę znikomą ilość materiału ruchomego w próchnicy pierwotnej pod wałem oraz na wtórnym złożu (we wnętrzu wału) sądzić można, że było ono krótkotrwałe. Przypuszczenie powyższe uzasadnia nadto fakt, iż materiał ceramiczny z warstwy i wnętrza wału jest analogiczny jak z okresu funkcjonowania grodu. Początków osadnictwa wczesnośredniowiecznego na kępie można się zatem dopatrywać najwcześniej w połowie X w.

4. Druga faza osadnictwa wczesnośredniowiecznego łączy się z okresem funkcjonowania grodu, który zbudowany został zapewne wkrótce po zajęciu wzniesienia przez osadnictwo z tego czasu. Mogło to nastąpić u schyłku X w. lub najdalej w początkach XI w. Osadę otoczono wałem ziemnym, szerokim u podstawy na 10-12 m, wysokim prawdopodobnie do ok. 3-4 m. W dokonanych dwóch przekopach przez wał nie stwierdzono żadnych śladów konstrukcji drewnianych. Możemy jedynie przypuszczać, że na jego koronie mogły się znajdować dodatkowe umocnienia drewniane, na przykład w postaci palisady, po której nie zachowały



Ryc. 13. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Ogólny widok wykopu
General view of the excavation trench

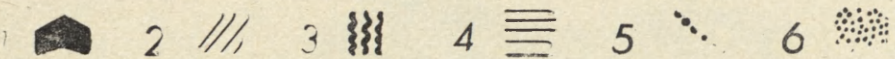
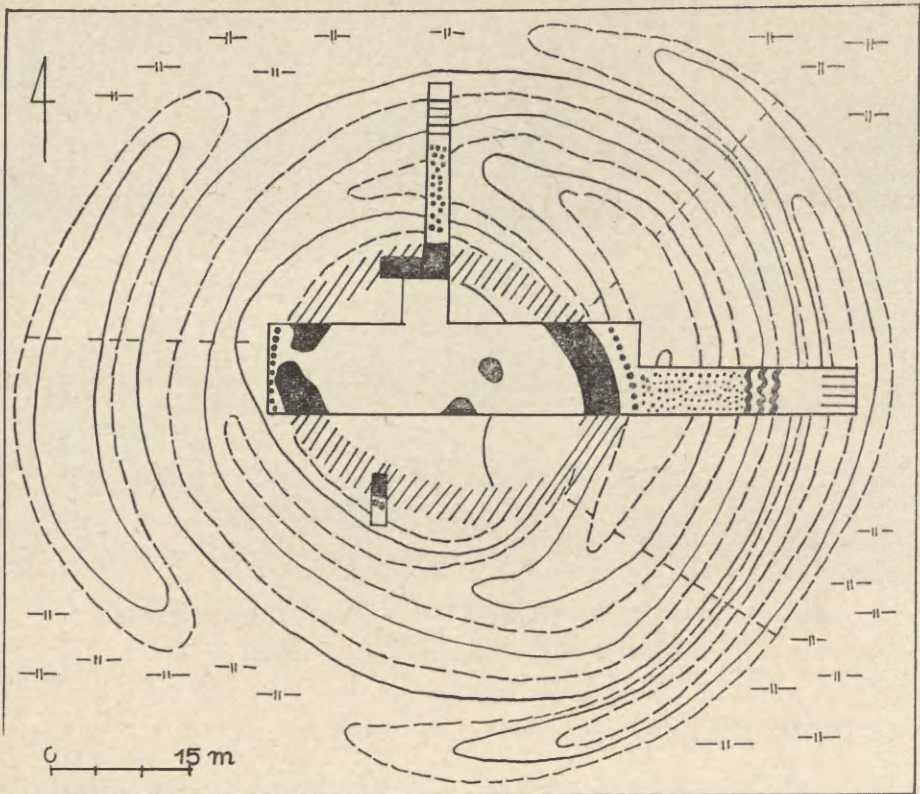
Fot. J. Lodowski



Ryc. 14. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Tygielek gliniany z warstwy II, działka 14/I

Clay crucible from layer II, section 14/I

Fot. A. Szczodrak



Ryc. 15. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Rozplanowanie zabudowy grodu:

1 — zabudowa; 2 — domniemany przebieg zabudowy; 3 — glina; 4 — fosa; 5 — kamienie;
6 — piasek

Layout of the stronghold:

1 — buildings; 2 — hypothetical extent of the build-up; 3 — clay; 4 — moat; 5 — stones;
6 — sand

Oprac. autora

się żadne ślady. Wewnętrzne lico wału wzmocnione zostało u podstawy rodzajem muru wykonanego z głazów gabrowych i kamieni. Natomiast w zewnętrznym licy, w przekopie wschodnim wystąpiły u podstawy zwały gliny, które najpewniej wiążą się również z konstrukcją wału.

Zabudowa wnętrza gródka rozmieszczona była dookoła w bliskim sąsiedztwie wewnętrznego lica wału. Stwierdzono, ją w czterech przeciwnych miejscach. Wielkości budynków, na obecnym etapie badań, nie potrafimy w pełni odtworzyć. Możemy jedynie stwierdzić, że były to domostwa w typie półziemianek, zagłębione w całość od 0,25 do ok. 0,7 m. rozmieszczone wokół wałów w pasie o szerokości 5-6 m. W obrębie gródka na powierzchni ok. 700 m² mogło się znajdować od 8 do 11 domostw oraz kilka obiektów o charakterze gospodarczym.

5. Odnosnie do podstawowych zajęć gospodarczych mieszkańców Strachowa

Przynależność gatunkowa rozpoznanych szczątków kostnych z grodziska w Strachowie, stan. 1, w woj. wrocławskim, z badań 1973 i 1974

Gatunki zwierząt domowych	Warstwa II		Jama 1		Jama 2		Ogółem	
	szt.	%	szt.	%	szt.	%	szt.	%
Bydło	162	44,14	31	63,26	32	59,26	225	47,88
Świnia	131	35,69	14	28,57	17	31,48	162	34,47
Koń	34	9,26	1	2,05	1	1,86	36	7,66
Owca/koza	39	10,63	3	6,12	4	7,70	46	9,78
Pies	1	0,28	—	—	—	—	1	0,21
Razem	367	100,00	49	100,00	54	100,00	470	100,00

W warstwie II ze zwierząt dziko żyjących stwierdzono nadto 22 fr. kości niedźwiedzia brunatnego, 2 sarny i 1 kuny. Materiał kostny rozpoznała dr W. Chrzanowska z Zakładu Anatomii Zwierząt AR we Wrocławiu.

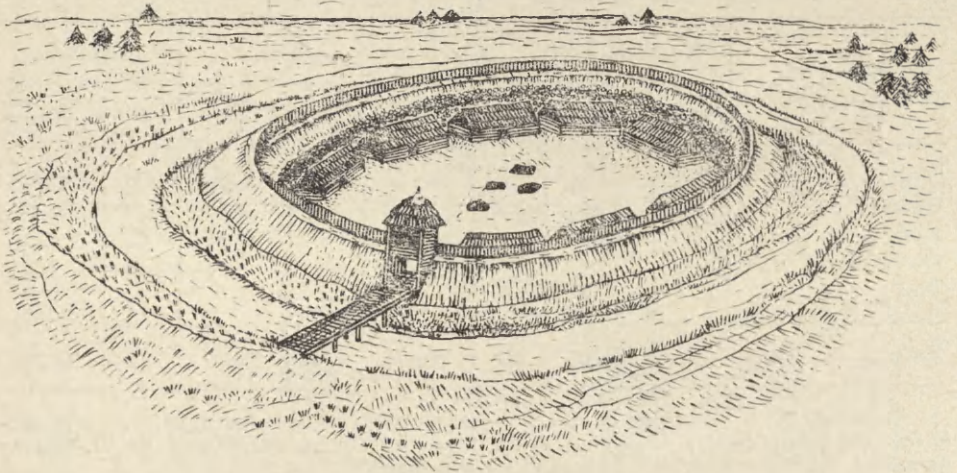
posiadamy nader skąpe informacje. Z danych bezpośrednich dysponujemy jedynie analizą szczątków kości zwierzęcych (por. zestawienie). Pośrednio możemy się domyślać, że zajmowano się także rolnictwem¹⁴. Na północny wschód od grodziska, w odległości ok. 1 km rozciągają się spore obszary gleb przydatnych pod uprawy zbożowe, eksploatowanych już w starożytności. Kilka kości bydłych z obiektów nosi objawy świadczące o nadmiernym wykorzystywaniu zwierząt w pracy. Konkretnie mamy tu do czynienia ze zjawiskiem używania bydła jako siły pociągowej, zapewne też do pracy w rolnictwie¹⁵.

Szczególnie dogodne warunki środowiskowe w okolicy Strachowa istniały dla rozwoju hodowli. Rozległe obszary łąkowe i roślinność łąkowa zapewniały dostateczną ilość paszy. Mieszkańcy grodu hodowali bydło krótkorogie (47,80% szczątków kostnych), świnie (35,47%), owce i kozy (razem 9,78%) oraz konia (7,66%). W niewielkim zakresie zajmowano się także łowiectwem (w materiale kostnym poświadczoną mamy obecność sarny, kuny i niedźwiedzia brunatnego), zbieractwem oraz rybołówstwem. Z innych zajęć uprawianych przez mieszkańców grodu poświadczane mamy w źródłach garncarstwo, umiejętność wytopu żelaza, kowalstwo oraz odlewnictwo metali kolorowych.

6. W świetle dotychczasowych badań niezmiernie trudno jednoznacznie określić funkcję omawianego grodziska w ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej. Wsunąć możemy jedynie co najwyżej pewne sugestie w tej kwestii. Z poczynionych wyżej ustaleń wiemy, że był to gród niewielki, dość silnie umocniony o dookolnej zabudowie wokół wałów, funkcjonujący przez krótki okres przypadający na koniec X lub przełom X/XI w. Wzniesiono go w terenie słabo zasiedlonym i do pewnego stopnia odizolowanym przez warunki naturalne od najbliższych współczesnych mu osad. Wobec powyższych danych trudno byłoby dopatrywać się w tym obiekcie znaczącego ośrodka społeczno-gospodarczego i obronnego jakiejś niewielkiej jednostki osadniczej w rodzaju wspólnoty terytorialnej. Spełniał

¹⁴ Badania palinologiczne poziomów kulturowych grodziska przeprowadzone przez dr. P. Szczypka z Uniwersytetu Wrocławskiego zakończyły się niepowodzeniem. W pobranych próbkach wystąpił całkowity brak sporomorf.

¹⁵ M. Kubasiewicz, *Szczałki zwierzęce z grodziska w Strachowie*, „Studia Archeologiczne”, t. 2:1967, s. 388.



Ryc. 16. Strachów, woj. Wrocław, stan. 1. Próba rekonstrukcji grodu
 Attempted reconstruction of the stronghold

Oprac. autora

on zatem jakąś inną rolę. Biorąc pod uwagę czas funkcjonowania tego niewielkiego gródka wysunąć możemy przypuszczenie, że była to siedziba wielmoży, przedstawiciela wyodrębniającej się klasy feudałów¹⁶. Gródek ten spełniać mógł zarazem funkcję strażniczo-wojskową w ramach struktury organizacyjnej większej jednostki politycznej. Jeśli nasze datowanie obiektu jest poprawne, mogła to być wczesnofeudalna monarchia pierwszych Piastów.

*Zakład Archeologii Nadodrza IHKM PAN
 we Wrocławiu*

JERZY LODOWSKI

AN EARLY MEDIEVAL EARTHWORK AT STRACHÓW, PROVINCE OF WRO-
 CŁAW

The earthwork near Strachów lies in an extensive valley stretching northwards of the Śląża mountains, close to the river Czarna Woda (fig. 1.) The feature has come down to our times in the shape of a circular heavily damaged rampart measuring about 75 m in diameter. The excavations of the site were conducted in 1951, 1956 and 1973-1974. In all, an area of 628 sq. m was explored, comprising a considerable portion of the enclosed space and the ruined rampart at two points: northern and eastern (fig. 2).

The major results of the excavations at Strachów can be summarized as follows. The small natural eminence in the Czarna Woda valley was occupied

¹⁶ G. Labuda, *O formach osadnictwa wczesnośredniowiecznej wsi polskiej (w związku z książką Zofii Podwińskiej)* Kwart. HKM, R. XXIII: 1975, s. 101; L. Leciejewicz, *Słowiańszczyzna zachodnia*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1976, s. 167.

already in the Neolithic by the people of the southern group of the TRB culture (figs. 3 and 4).

In the Hallstatt period the eminence was re-occupied, this time by the Lausatian population which seems to have settled the site for a short period only. This is suggested by a very small number of artifacts of this period (pottery only) and by the absence of features. The site might have been temporarily settled in the next period as well, as a fragmentary Celtic bracelet seems to indicate (fig. 10).

Distinct traces of settlement did not occur again until the Early Middle Ages. On the basis of stratigraphy the settlement of this period can be divided into two phases. The first phase is documented by a layer underlying the rampart and comprising early medieval material. At present it is difficult to determine the intensity of early medieval habitation preceding the erection of the stronghold since its traces were destroyed during the construction of the fortified settlement. The comparison of the material from the layer beneath the rampart with that from the stronghold makes it possible to say that the beginnings of medieval settlement cannot be dated earlier than the mid-10th century.

The second phase of early medieval settlement coincides with the existence of the stronghold which was erected soon after the re-occupation of the site in medieval times. The analysis of the material shows that the stronghold was probably built and functioned at the close of the 10th or at the very latest in the early 11th century. More exact chronology is not possible. In any case the stronghold did not last very long. It was destroyed by fire and has not been rebuilt more.

The stronghold at Strachów occupied a rather small area of about 700 sq m. It consisted of an earthen rampart with a stone wall at the base of the inner side. The rampart was about 10 to 12 m wide and some 3 to 4 m high. The buildings were situated along the inner face of the rampart, in a belt 5 to 6 m wide (fig. 16).

The basic occupations of its inhabitants are poorly documented. The analysis of faunal remains (cf. the table) shows that the inhabitants bred short-horn cattle (47,80% of all bones), pig (35,47%), sheep/goat (9,78%) and horse (7,66%). It is possible to assume that their other occupations included farming supplemented by gathering and hunting (the bones included those of roe-deer, marten and brown bear). Other activities attested by sources were pottery, ironsmelting, smithing and casting of non-ferrous metals.

In the light of the investigations conducted until now it is extremely difficult to define the position of the stronghold in the contemporary social and political situation. The materials recovered, combined with the analysis of the hinterland of the site, seem to suggest that this was the seat of a representative of the feudal class that was coming into existence. It is possible that the stronghold performed a military function within the framework of a bigger political unit.

